

Arijana Koprčina

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Barbara Frankapan i zlatarske narudžbe oko 1500. godine

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 30. 9. 2013. – Prihvaćen 25. 10. 2013.

UDK: 739.1“1500”
929.7 Frankapan, B.

Sažetak

U članku se proširuje poznavanje zlatarskih narudžbi Barbare Frankapan navikulom i kaležom iz Zavjetne zbirke Majke Božje Trsatske, usporedbom s dosad poznatim relikvijarom iz iste trsatske zbirke i s hreljinskom monstranom sv. Jurja, i na temelju popisa Barbarina poklada načinjena na Medvedgradu 1505. godine. Također se donose podatci o djelovanju zlatara koji je vjerojatno na plemićkom dvoru Bijela Stijena/Feyerkew u zapadnoj Slavoniji izveo narudžbe Barbare Frankapan. Sukladno crtežu originalnog stanja trsatskog relikvijara iz

1646. godine, proizlazi potvrda o Jesejevu stablu kao ikonografskoj podlozi njegova oblikovanja. Isti crtež ukazuje i na primjenu skupocjenog emajla en ronde bosse koji je rijedak u domaćem zlatarstvu. Barbarine narudžbe uspoređuju se s primjerima iz Riznice zagrebačke katedrale, s Korvinovom monstranom za samostan u Lepoglavi iz 1495. godine te s relikvijarom theca iz Riznice zagrebačke katedrale izvedenim oko 1500. godine. Analiza upućuje na zaključak da je riječ oblikovanju karakterističnom za mađarski kulturni krug oko 1500. godine.

Ključne riječi: *primijenjena umjetnost, crkvena umjetnost, zlatarstvo, kasni srednji vijek, Barbara Frankapan, Vuk Grgurević Branković, Franjo Berislavić Grabarski, Bijela Stijena u Slavoniji/Feyerkew*

Razdoblje kasnoga srednjeg vijeka u hrvatskom je zlatarstvu poznato po nizu izuzetnih ostvarenja. Sačuvan je vrijedan, kvalitetan i opsegom relativno velik opus zlatarskih radova pretežno sakralnoga karaktera,¹ iako je srednjovjekovna produkcija profane srebrnine također bila značajna; no tih je primjera danas neusporedivo manje.² Usprikoš velikom broju sačuvanih predmeta sakralne namjene, većinom je riječ o nesigniranim radovima, što otežava njihovu preciznu atribuciju, dataciju i povezivanje s radionicama nastanka. Izuzetnu cjelinu unutar tog korpusa čine dosad nedovoljno istraženi predmeti koje su naručili članovi plemićke obitelji Frankapan, koja je obilježila političku povijest Hrvatske od 11. do 17. stoljeća, među kojima su najznačajnije narudžbe Barbare Frankapan (Otočac ?, ? – Bijela Stijena ?, prije lipnja 1508.).³ Njima pripadaju: monstranca iz 1489. godine darovana nekadašnjoj Zbornoj crkvi u Rijeci (crkvi Uznesenja Marijina),⁴ relikvijar sačuvan u Zavjetnoj zbirci Majke Božje Trsatske te monstranca iz župne crkve sv. Jurja u Hreljinu. Riječ je o zlatarskim radovima izuzetne kvalitete, kojima treba pridružiti i navikulu sačuvanu u trsatskoj zbirci, a vjerojatno i reprezentativni kalež iz iste riznice. Stilski su zanimljive usporedbe s lepoglavskom »Korvinovom monstranom« te relikvijarom u obliku kutijice (*theca*) iz Riznice zagrebačke katedrale.

Iznimno zanimljivom relikvijaru Barbare Frankapan, koji je unutar frankapanskih narudžbi okosnica za usporedbe s primjerima iz istog razdoblja, dosad nije bila posvećena adekvatna pozornost (sl. 1.). Može se pretpostaviti da su radovi iz frankapanskog posjeda, nastali tijekom kasnoga 15. i početkom 16. stoljeća, dio opusa istog majstora koji je djelovao na dvoru u Bijeloj Stijeni,⁵ odnosno uz dvor Barbare Frankapan i njezinih supruga, Vuka Grgurevića Brankovića i potom Franje Berislavića Grabarskog. Riječ je o radovima koji pripadaju srednjoeuropskom zlatarstvu s elementima mađarskih utjecaja, koji se prepoznaju na cjelokupnom području tadašnje ugarske države, od današnje Slovačke do Transilvanije.⁶ Stoga je razumljivo da se slični elementi susreću i u domaćem zlatarstvu: politička povezanost Hrvatske i Mađarske očito je utjecala i na umjetnička strujanja u domeni primijenjene umjetnosti,⁷ u ovom slučaju zlatarstva kao najluksuznije obrtničke grane.

Relikvijar Barbare Frankapan najintrigantniji je dio njezine ostavštine: prvi ga detaljnije opisuje Dragutin Kniewald prihvaćajući prethodno mišljenje Gjura Szaba,⁸ a potom ga objavljuju Ivo Lentić⁹ i Marija Šercer.¹⁰ Međutim, već je franjevac Franjo Glavinić u 17. stoljeću popisao svetačke moći i transkribirao natpise,¹¹ a potom su se pojedinim natpisima bavili i drugi autori, posebno Branislav Cvetković.¹² Riječ

1 Relikvijar Barbare Frankapan, srebro, pozlačeno, poludragi kamenovi, biseri, relikvije prije 1485., relikvijar početak 16. stoljeća (?), Bijela Stijena (?), Slavonija, Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)

Reliquary owned by Barbara Frankapan, gilded silver with semiprecious stones and pearls, containing relics of the saints, Bijela Stijena (?) in Slavonia; relics dated before 1485, the reliquary to the early 16th century; Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

je o predmetu koji se sastoji od dvaju dijelova: gornjega, kružnoga oblika i pozlaćenoga, i srebrne baze, s graviranom 1576. godinom.

Dosadašnji su se istraživači mahom bavili problemom autentičnosti baze relikvijara, ne znajući za prikaz originalnog stanja predmeta iz 17. stoljeća, sačuvan u rukopisu Glaviniceve *Historia Tersattana* iz 1646. godine (sl. 2.).¹³ Stoga sa sigurnošću možemo ustvrditi da je osmerolatična baza, datirana godinom 1576., s dva nodusa iz različitih perioda, sigurno naknadna intervencija. Cijeli donji dio relikvijara, osim polegnutih sirena i anđela, naknadno je promijenjen, preslab je i statički neadekvatan nosač za transparentan ali fizički težak gornji dio relikvijara s moćima (kostima svetaca).

Značajniji, gornji dio relikvijara ima zrcalno simetričnu kružnu strukturu s nizom kutijica s moćima. Svetačke relikvije umetnute su u 32 srebrne pozlačene kutijice/okova, pri čemu je u pojedinim spremnicama više relikvija; tako su četiri moći uložene u križ nad panagijom, a dvije čine jedinstveni oblik izvijene kosti u istoj vertikalnoj osi. Također je šest dijelova moći uloženo u donji središnji element – panagiju, s natpisom »... STOGA UČINI GOSPOGJA BARBARA DESPOTI-

2 Crtež relikvijara, 1646. (iz: FRANCESCO GLAVINICH, *Historia Tersattana*, 1646., faksimil rukopisa, Rijeka, 2003. /foto: V. Benović/) *Drawing of the reliquary, 1646 (source: FRANCESCO GLAVINICH, *Historia Tersattana*, 1646, facsimile of the manuscript, Rijeka, 2003/)*

CA ...«, koji otkriva naručiteljicu, Barbaru Frankapan, tada ženu srpskoga despota Vuka Grgurevića Brankovića (prije 1439.–1485.),¹⁴ koja se spominje u natpisima na još dvije najveće relikvije. Sve su moći umetnute u spremnice nepravilnih rubova određene oblicima relikvija, a na poleđinama većine gravirani su ćirilični natpisi svetaca, uz jedan natpis grčkim alfabetom. Ćirilična je grafija različita, a Dragutin Kniewald prepoznaje tri načina pisanja.¹⁵ Marinka Šimić smatra da »njegovo mišljenje možemo prihvatiti, odnosno postojalo je više urezivača slova, isto kao i više majstora koji su ugrađivali relikvije. Već na prvi pogled je očito da se razlikuju slova na najvećem moćniku – panagiji, ona su izdužena, visoka i uska za razliku od slova na manjim moćnicima. O morfologiji slova zasad je teško nešto određenije reći jer su posve različitih veličina što je uvjetovano veličinom moćnika, pa i prilagođena oblicima samih moćnika.«¹⁶ Branislav Cvetković je u recentnoj paleografskoj analizi natpisa na moćima utvrdio četiri tipa ćiriličnih slova primijenjenih na ukupno 31 natpisu, a 23 natpisa pripisao je istom majstoru. Natpisi su izvedeni »slovima nevještim u detalju, maštovitim, u natpisima se javlja specifičan oblik skraćenica i ligatura koje ponekad dovode do gotovo nerazrješive arabeske«.¹⁷ Budući da su slova nevješto oblikovana, moguće je da majstor nije bio vješt u ćiriličnom pismu, možda njime nije ni vladao,

3 Detalj relikvijara Barbare Frankapan, Bijela Stijena (?) – Slavonija, moći prije 1485., relikvijar početak 16. stoljeća (?), Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)

Detail of the reliquary owned by Barbara Frankapan, Bijela Stijena (?) in Slavonia; relics dated before 1485, the reliquary to the early 16th century; Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

4 Detalj relikvijara Barbare Frankapan, Bijela Stijena (?) – Slavonija, moći prije 1485., relikvijar početak 16. stoljeća (?), Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)

Detail of the reliquary owned by Barbara Frankapan, Bijela Stijena (?) in Slavonia; relics dated before 1485, the reliquary to the early 16th century; Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

iako su srebrni dijelovi u zanatskom smislu vrsno izvedeni. Natpise na moćima pročitao je Fedor Moaćanin prilikom restauratorskog zahvata provedena 1998. i utvrdio da je na obodu panagije graviran tekst iz litanije,¹⁸ a B. Cvetković preciznije je utvrdio da je riječ o molitvi Sv. Trojstvu.¹⁹ Na relikvijaru se prepleću moći istočnih i zapadnih svetaca: uz prevladavajuće moći svetaca Istočne crkve uložene su i moći svete Klare Asiške, utemeljiteljice franjevačkog reda Sestara klarisa,²⁰ gravirane slovima poput onih iz najbrojnije grupe natpisa. Premda se zamjećuju različiti načini graviranja, slijedom navedenog proizlazi da većinu spremnica za relikvije vjerojatno treba datirati u razdoblje Barbarina braka sa srpskim despotom Vukom Grgurevićem Brankovićem. No vjerojatno su pojedine relikvije nastale ranije, tako i panagija obuhvaća šest očito starijih relikvija, a isto se naslućuje i s centralnom moći Teodora Tirona. Rubovi većine kutijica ukrašeni su apliciranim cilindričnim elementima koji se doimaju kao ukrasni detalji, no kroz njih je, po svoj prilici, bila provedena žica za navođenje sitnih bisera (sl. 3., 4.).²¹

U ikonografskom smislu relikvijar je oblikovan kao trodimenzionalni prikaz srednjovjekovnog motiva koji traje i poslije; riječ je o motivu Jesejeva stabla na kojem su, umjesto proroka i propisanih scena, u vegetabilne okvire oblika ružine grane s izdancima smještene svetačke moći. Da je zaista riječ o prikazu stabla, potvrđuje crtež relikvijara s originalnom bazom iz 1646. godine koji prikazuje donji dio relikvijara s nizom članaka konkavno-konveksnih obrisa na gornjem kraju zaključenih polegnutim sirenama i figurama anđela koje pridržavaju relikvijar. Taj zaključni dio sa sirenama i

anđelima sačuvan je i danas, iako su na crtežu naznačena i dva horizontalna članka nad kojima se uzdiže relikvijar stvarajući skladnu cjelinu koja odaje dojam lebdećeg kružnog moćnika. Na horizontalnim člancima, posebno onima na gornjem kraju, kao i na bazi predmeta, prepoznatljiviji su ukrasi u obliku godova drveta, simulirajući doslovnu interpretaciju Jesejeva stabla, prikazujući deblo drveta. Crtež donosi još niz podataka: ukazuje na znatno bolje proporcioniranje baze u odnosu na gornji dio, ukazuje da je baza bila bogato ukrašena draguljima te da su figure anđela vjerojatno bile presvučene emajlom,²² kojim su bili ukrašeni i cvjetovi položeni na kružnu granu, uz dvije najveće relikvije. I rub kružnog okvira bio je ukrašen nizovima sitnih izdanaka i listova kojih većinom više nema, kao ni križića na vrhu relikvijara. Iz crteža također proizlazi da je cijeli predmet bio izrađen u kombinaciji srebra, pozlate, emajla i kamenova, koji su danas sačuvani samo u gornjem originalnom dijelu. Najznačajnije saznanje koje proizlazi iz crteža vjerojatna je primjena emajla *en ronde bosse* koji je prekrivao trodimenzionalne oblike, anđele i cvjetice. Ta vrsta emajla iznimno je zanatski zahtjevna, odlika je najboljih zlatarskih radova od 14. do 16. stoljeća,²³ kraljevskih narudžbi i narudžbi najviše aristokratske razine, rijetkih i na europskom tlu. Tehnika emajla karakteristična je za mađarsko zlatarstvo, prvenstveno »žičani emajl«,²⁴ ali primjenjivan je i emajl *en ronde bosse* koji se Evropom proširio iz Francuske. U doba svog procvata takav emajl nalazi se na najskupocjenijim izvedbama, stoga stoji opaska F. Glavinica da je riječ o »djelu dostojnom jedne kneginje«,²⁵ jer njegov je dojam proizašao

5 Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, 1487. (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johannes_de_Thurocz_164)

Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum, 1487 (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johannes_de_Thurocz_164)

iz izuzetne reprezentativnosti predmeta koji je tada bio u izvornom obliku, a danas se naslućuje iz crteža originalnog stanja. Analogije u oblikovanju cvjetića i vitica s elementima na iluminacijama u izdanjima tiskanim za Matiju Korvina, poput onih iz *Chronica Hungarorum* Thurócziya Jánoša iz 1487. godine,²⁶ ukazuju na utjecaje proizašle iz oblikovanja u stilu »Korvinske renesanse« (sl. 5.).

Nije poznato kada je relikvijar dospio na Trsat, prvi ga spominje F. Glavinić u 17. stoljeću i tada navodi da se despotica Barbara za svoje zdravlje i zdravlje najmilijih zavjetovala Majci Božjoj Trsatskoj 1570. godine.²⁷ U taj podatak sumnjali su svi kasniji istraživači, što detaljno navodi D. Kniewald,²⁸ a sumnja je proizašla iz činjenice da je Barbara umrla 1508. godine. No prihvaćena je pretpostavka da je relikvijar načinio netko od njezinih nasljednika, iako dosad nije utvrđeno može li se narudžba relikvijara povezati sa svetištem Majke Božje na Trsatu. Ali ikonografska interpretacija Jesejeva stabla kao osnove kompozicije relikvijara ukazuje na povezanost narudžbe i njezinu namjenu za svetište posvećeno Bogorodici.

Motiv Jesejeva stabla materijalni je prikaz inkarnacije Isusa Krista,²⁹ prikazuje »Kristovo rodoslovlje u obliku razgranata stabla kome je u korijenu Jesej. Iz njegova srca, utrobe ili boka izvija se stablo s granama u obliku loze, voćke, ružina stabla ili granatog ljiljana. Motiv je nastao u Zapadnom krugu«³⁰ i temelji se na stihu proroka Izaije »Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, izdanak će izbit iz njegova korijena. Na njemu će duh Jahvin počivati...«. ³¹ Najraniji primjeri ikonografije Jesejeva stabla susreću se u minijaturama, a najstarijim se smatra ilu-

minacija *Višegradskog kodeksa* (*Codex Vyssegradensis*) iz 11. stoljeća.³² Uz iluminirane rukopise taj je motiv u Zapadnom krugu tijekom 12. stoljeća zabilježen i u kamenoj plastici, u jednom primjeru reljefa u bronci, u primijenjenoj umjetnosti na vitrajima te u trodimenzionalnom obliku temeljem podatka o paru korskih svijećnjaka nazvanih »Jesse«.³³

Prema istraživanjima Michaela D. Taylora, tijekom 13. i 14. stoljeća primjena ikonografskog motiva Jesejeva stabla interpretira se kao reakcija inkvizicije na heretičke pokrete,³⁴ prvenstveno one u Italiji, ali i drugdje. Za vrijeme pape Innocenta IV (1243./54.) papinski predstavnici poslani su u Francusku i u južnoslavenska područja: Hrvatsku, Dalmaciju i Bosnu.³⁵ Isti autor svoju interpretaciju temelji na pojavi motiva Jesejeva stabla na reljefu portala crkve u talijanskom Orvietu na samom početku 14. stoljeća, motiv interpretira kao antiheretički simbol i izraz vjernosti rimskom papi.³⁶ Isti autor Orvieto smatra ishodištem prijenosa ikonografskog motiva Jesejeva stabla u Srbiju tijekom 13. stoljeća, koje se potom širi i u druge balkanske zemlje – Grčku, Rumunjsku i Bugarsku, gdje traje do 17. stoljeća. Također smatra da se motiv Jesejeva stabla pojavljuje samo u fresko slikarstvu manastirskih crkava.³⁷ Drugačije mišljenje donosi Arthur Watson, smatrajući da Istočna crkva motiv Jesejeva stabla prvo prihvaća na Atosu i odatle ga širi područjem pravoslavne vjere, smatra da je smjer širenja i utjecaja drugačiji, ali i on ukazuje da se interpretacija tog motiva pojavljuje samo u slikarstvu Istočne crkve.³⁸ Istaknute primjere fresko slikarstva bazirane na motivu Jesejeva stabla u kontekstu bizantske kulture ističe i recentna literatura, donoseći prikaze s obiteljskim stablom Nemanjića iz Dečana.³⁹ Prema dosad poznatim podacima u Istočnoj crkvi nisu zabilježene trodimenzionalne interpretacije Jesejeva stabla.⁴⁰ Stoga slijedom ranije navedenog proizlazi da je motiv Jesejeva stabla češći na Zapadu: susreće se kao inspirativna podloga skulpturalnog oblikovanja reljefa, reljefnih ukrasa na oltarima te kompozicija samih oltara.⁴¹ Susreće se i na predmetima primijenjene umjetnosti, gdje se Jesejevo stablo najčešće pojavljuje u oblikovanju vitraja, a rijetko u zlatarstvu.⁴² Stoga je ovaj relikvijar značajan artefakt u istraživanju prijenosa i rasprostranjenosti spomenutog ikonografskog motiva na primjerima primijenjene umjetnosti.

Motiv biljne, ružine grane kao strukturnog elementa Jesejeva stabla općenito se interpretira kao simbol materijalizacije Bogorodice.⁴³ U tom se smislu može tumačiti i relikvijar Barbare Frankapan, gdje se iz donje zone, oblikovane poput kore drveta, uzdiže ružina grana s listovima i cvjetovima. K tome sadrži i panagiju s Bogorodicom i Kristom u naručju, čime se potvrđuje povezanost strukture relikvijara sa simbolizmom marijanskog svetišta te prilaže dodatan argument pretpostavci koju je naveo još F. Glavinić o predmetu naručenom upravo za svetište Majke Božje Trsatske.

Uz spomenuto treba dodati i vjersko-političke prilike u kojima je relikvijar nastao. Posjedi Vuka Grgurevića Brankovića i Barbare Frankapan te njezina drugog muža Franje Berislavića Grabarskog bili su na prostoru Hrvatske, Slavonije i Bosne, na kontaktnoj zoni Zapadne i Istočne crkve. Pritom se razumljivim čini odabir Jesejeva stabla kao ikonograf-

skog predloška predmeta koji obuhvaća i svetačke moći, ali koji je namijenjen katoličkom svetištu franjevačkog reda, potvrđujući i time Barbarinu odanost franjevcima koje su Frankapani oduvijek podupirali. Pritom se ističe podatak da je jedinstven primjerak relikvijara oblikovanog poput drveta, gotičke baze s gornjim razgranatim dijelom u obliku grana, izrađen u periodu od 1350. do 1471. godine u talijanskom Lucignanu, nastao temeljem franjevačkog teksta *Lignum Vitae*,⁴⁴ što ukazuje da je oblikovanje relikvijara u obliku drva zabilježeno u srednjovjekovnom franjevačkom zlatarstvu.

Stoga se navedeno može smatrati potvrdom interpretacije da je trsatski relikvijar oblikovan po ikonografskom predlošku Jesejeva stabla, da je oblikovan u okviru zapadnoga kulturnog kruga u kojemu se susreće i oblikovanje trodimenzionalnih predmeta izvedenih iz spomenutog predloška. Odabir motiva proizašao je, po svoj prilici, iz potrebe da relikvijar i ikonografijom ukaže na svoju namjenu za svetište posvećeno slavljenju Majke Božje, vjerojatno franjevačkom trsatskom svetištu koje su Frankapani tradicionalno podupirali.

Barbara Frankapan bila je jedna od najutjecajnijih žena u hrvatskoj povijesti, »kćerka Žigmunda Frankapana Tržačkog, sina hrvatsko-slavonskog bana Nikole, a hrvatski su banovi bili njezini stričevi Ivan i Stjepan«. ⁴⁵ Dva puta se udavala, prvi puta za srpskog despota Vuka Grgurevića Brankovića s kojim je bila u braku do njegove smrti 16. travnja 1485. godine.⁴⁶ Vuka je kralj Matija Korvin za vojne zasluge imenovao »despotom od Srbije« 1471. godine,⁴⁷ potom mu je dodijelio i niz posjeda: Slankamen, Berkasovo, Totuševinu, Komogovinu, Kostajnicu i Bijelu Stijenu,⁴⁸ s time da je posljednji u njegovu posjedu od 1469. godine.⁴⁹ Nakon toga je 1482. godine Vuk Grgurević imanja Bijelu Stijenu i Totuševinu poklonio svojoj ženi Barbari, osiguravši ju materijalno ukoliko ga ona nadživi, kao što se i dogodilo, budući da je umro 1485. godine. Barbara je kao udovica većinu vremena i dalje provodila na dvoru Bijela Stijena,⁵⁰ dvoru koji je postao njeno vlasništvo i na kojem je nastavila živjeti i kasnije nakon udaje za hrvatskog velikaša Franju Berislavića,⁵¹ jajačkog bana od 1494., koji je poput njenog prvog muža također imao velike zasluge u borbama protiv Turaka. Franjo Berislavić Grabarski dobio je većinu Vukovih imanja preko svoje druge žene Barbare Frankapan,⁵² te se može zaključiti da je postojao kontinuitet održavanja luksuznog života doličnog despotu Vuku Grgureviću, Frankapanima i potom Berislavićima. Posjed Bijela Stijena imao je značajnu političku a time i kulturnu ulogu i ranije: pripadao je rodu Tibold. Tome je rodu vjerojatno pripadao i župan Grab koji je pratio kralja Ladislava od 1091. do 1093. u ratovima u Slavoniji i jedini se od ugarskih župana spominje u zakladnoj listini zagrebačke biskupije, uz oba nadbiskupa.⁵³ Tijekom 14. stoljeća taj plemićki rod dobiva pridjevnik Svetački ili »de Zempche«, a u 15. stoljeću zabilježeno je da su posjedovali grad Bijelu Stijenu,⁵⁴ iz čega proizlazi zaključak o kontinuitetu plemićkog stanovanja na najvišoj razini.

Na tom gradu, u kojem je stanovala Barbara Frankapan,⁵⁵ djelovao je i »njezin zlatar«, koji se spominje prilikom preuzimanja imovine pohranjene na Medvedgradu,⁵⁶ za vrijeme dok je bila supruga Franje Berislavića Grabarskog.⁵⁷ Saznaje se da je 1505. godine Franjo na Medvedgradu preuzeo sljede-

će predmete svoje supruge: jednu srebrnu čuturicu, tri velike srebrne plitice, jednu pozlaćenu pliticu srednje veličine – za posluživanje, jednu veliku monstrancu sa svim stvarima koje idu uz nju, jedan veliki srebrni vrč s lavorom, četiri srebrna tanjura, deset srebrnih žlica, jedan veliki pozlaćeni kalež sa svim stvarima koje idu uz nj, dvije pozlaćene boce (ampule?), jednu pozlaćenu soljenku, jedan pozlaćen srebrni »kredenz« ukrašen s devet zmajevih jezika,⁵⁸ tri srebrne pozlaćene čaše, jednu srebrnu pozlaćenu kadionicu, dva velika srebrna putira, dvije lađice pučki zvane *czyrne (cime)*, jednu pozlaćenu tuniku, jednu grimiznu haljinu ukrašenu zlatom uz rubove (ili sa zlatnom bordurom?), jednu pozlaćenu žensku haljinu od baršuna urešenu zlatnim vezicama, jednu pozlaćenu košulju od atlasa urešenu biserima, jednu crvenu grimiznu košulju urešenu biserima, jedan pojas/traku s biserima (vijencem od bisera), jedan pektoral od bisera, jedan srebrni pojas, jednu bisernu ogrlicu, dva zlatna privjeska,⁵⁹ jednu koprenu sa zlatnim zrnima, dvije šubare (šešira ?) urešene zlatom, biserima i raznim draguljima. Uz to preuzeo je i »jedan srebrni vrč skupa s presvlakom (?) koji se nalazio kod našega zlatara«. ⁶⁰

Popis ukazuje na iznimnu raskoš opreme dvorske svakodnevne Barbare Frankapan, poput one uobičajene za europsku aristokraciju toga doba, jer uz skupocjenosti poput srebrnog posuđa, tekstila i bisera navodi i *credenzia* za zaštitu od uroka, koje su bile izraz praznovjerja srednjovjekovnog europskog društva koje je nabavom nedostupnih skupocjenih prirodnih rijetkosti njegovalo vjeru u upravljanje vlastitom sudbinom. Popis je posebno značajan jer omogućuje pouzdanije utvrđivanje jedne Barbarine narudžbe: u njemu je naime zabilježena reprezentativna monstranca koja je dakle te 1505. još bila u njezinu posjedu i pohranjena na Medvedgradu. Budući da je jednu monstrancu za Zbornu crkvu u Rijeci Barbara darovala već 1489. godine, ovo je vjerojatno hreljinska monstranca, iznimno reprezentativan kasnogotički rad, a na takvu povezanost podataka sa sačuvanim predmetom prva je ukazala Marija Šercer (sl. 6.).⁶¹

Posebno je vrijedan podatak da su Barbara Frankapan i Franjo Berislavić u službi imali »svoga zlatara« na Bijeloj Stijeni,⁶² čemu se dosad nije pridavalo veće značenje, iako je ta činjenica presudna za istraživanje frankapanskih narudžbi. U srednjovjekovnom dvorskom životu bilo je uobičajeno djelovanje zlatara ili radionice uz velike naručitelje, uz dvorove i uz samostane, te u gradovima kao najvažnijim obrtničkim centrima. Uzevši u obzir kvalitetu pohranjene imovine i spoznaju o najluksuznijoj razini narudžbi, nameće se zaključak da je taj zlatar bio izuzetan majstor. Stoga nije nelogično pomisliti da je »njihov zlatar« izvodio Barbarine narudžbe. Recentnim jezičnim istraživanjem natpisa na relikvijama utvrđeno je da su pojedini oblici imena svetitelja primorskog porijekla, što može navesti na primorsku provenijenciju majstora.⁶³ Ali budući da su moći ukrašene biljnim i cvjetnim ornamentima srodnim mađarskim primjerima, vjerojatnije je da je primorskog porijekla bio autor teksta – svećenik, a ne zlatar.⁶⁴ Jer oblikovanje i ornamenta na spremnicima za moći stilski ukazuju na utjecaj kasnogotičkog mađarskog zlatarstva, no budući da nije poznato ime Barbarina zlatara, zasad se ne može tvrditi radi li se o domaćem majstoru ško-

6 Monstranca, pozlačeno srebro, Bijela Stijena (?) – Slavonija, 1489., darovana frankapanskoj crkvi na Gradini, danas u Župnoj crkvi sv. Jurja u Hreljinu

Monstrance, gilded silver, Bijela Stijena (?) in Slavonia, 1489, donated to the Frankapan church in Gradina, now at the parish church of St George in Hreljin

lovanom u nekom od značajnih mađarskih zlatarskih centara ili o mađarskom zlataru.

U prilog pretpostavci o djelovanju majstora školovanog u mađarskom krugu, a koji je radio na dvoru Barbare Frankapan, govore ne samo ranije navedene sličnosti s lepolavskom »Korvinovom monstrancom«, nastalom u istom krugu, nego i njezine obiteljske i društvene veze s mađarskim dvorom: svoj je depozit pohranila upravo kod svoje nećakinje Beatrice Frankapan, supruge Ivaniša Korvina – hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga bana (1495.–1498. i 1499.–1504.), u čijem je vlasništvu tada bio Medvedgrad.⁶⁵ Beatrice, kćerka Luize Aragonske i Bernardina Frankapana, bila je odgojena na budimskom dvoru, gdje je poprimila način života i manire dvorske dame,⁶⁶ s majkom je posjećivala i rodbinske dvorove u Ferari i Napulju,⁶⁷ a udala se za Ivaniša Korvina. Preko tih obiteljskih veza te političkih kontakata obojice svojih supruga s ugarskim dvorom i Barbara je mogla uposliti kvalitetnog zlatara, domaćeg ili stranca, kao što bi dolikovalo njenoj razini. Budući da su veze s Ugarskom bile intenzivne, razumljivi su mađarski utjecaji pri oblikovanju zlatarskih predmeta iz njenog posjeda.

Stilska analiza crteža originalnog stanja trsatskog relikvijara, a posebno prikaz njegove baze, ukazuju da je predmet vjerojatno načinjen početkom 16. stoljeća. Relikvije su vjerojatno bile nabavljane i uložene u okvire za vrijeme Barbarina braka s despotom Vukom Grgurevićem – dakle prije 1485., na što ukazuje ćirilčni natpis na panagiji na kojem je navedena kao despotica i na kojem je ćirilčna grafija korektna, dok su neke relikvije i starije. Stoga se može reći da su ti okviri naknadno uklopljeni u kompleksni relikvijar u obliku Jesejeva stabla i donirani trsatskom svetištu. Pritom je posebno zanimljivo preplitanje istočnih i zapadnih utjecaja, kompleksnost i prožimanje ikonografskih motiva, koji zlatarskom izvedbom evociraju preplitanja u privatnom životu Barbare Frankapan. Navedeno potvrđuje Glavinićevu tezu o Barbari kao naručiteljici i donatorici relikvijara, kojim se zavjetovala trsatskom svetištu za zdravlje svoje obitelji svakako prije 2. lipnja 1508. godine, kada je zabilježeno da je pokojna.⁶⁸

Pritom je moguća i zabuna u Glavinićevu zapisu: možda je relikvijar darovan 1507. a ne 1570., ali to je za sada samo pretpostavka. Budući da Barbara nije imala djece, takav relikvijar mogao je u njezino ime načiniti i njezin drugi suprug Franjo Berislavić prije 1517. godine, kada je umro.⁶⁹

Po svoj prilici i taj bi rad bio izveden u istoj njihovoj zlatarskoj radionici, ali o samom nastanku predmeta zasad nema podataka. Budući da su i Barbara i Franjo Berislavić većinom boravili na gradu Bijela Stijena, može se pretpostaviti da je Barbarin zlatar ondje radio te da je izveo skupocjene frankapanske narudžbe. Vjerojatno su tu izrađivani i profani i liturgijski predmeti, namijenjeni pa i sačuvani u crkvenom, većinom franjevačkom posjedu.⁷⁰ Frankapani su, kao što je poznato, bili trajni podupiratelji franjevačkoga reda, jer već 1453. godine knez Martin Frankapan poziva franjevce na Trsat te osniva franjevački samostan.⁷¹ Stoga je razumljiva pretpostavka da je trsatski relikvijar naručila Barbara Frankapan sama, ili njezin suprug Franjo Berislavić, budući da su oboje intenzivno podupirali franjevački red. Franjo je i osnovao franjevački samostan u Dvorišću, uz jedan od svojih posjeda,⁷² a nakon preuzimanja predmeta iz poklada u Medvedgradu vjerojatno su reprezentativnu monstrancu Barbara ili Franjo Berislavić poklonili crkvi na Gradini koja je nekoć bila frankapanski grad.⁷³ Stoga je također vjerojatno da je Barbarinim zavjetom za crkvu Majke Božje Trsatske naručen i poklonjen relikvijar sa svetačkim moćima.

Ranije spomenuti popis poklada Barbare Frankapan donosi još nekoliko vrijednih podataka: u njezinu su posjedu, vjerojatno nakon smrti prvoga supruga, ostali i liturgijski predmeti istočnog obreda – putiri. Popis navodi i kadionicu te niz liturgijskih predmeta zapadnog obreda. Uz spomenutu monstrancu i kalež ističe se podatak o dvije lađice zvane *czyrne*, koje se ne mogu jednostavno identificirati, iako se pojam *czyrna* može interpretirati kao »valovito oblikovanje«. ⁷⁴ Ukoliko se »valovita« lađica zamisli kao valovito strukturiran predmet, budući da lađici već sam naziv i funkcija definiraju oblikovanje, vjerojatno ju možemo povezati sa izuzetnim primjerkom srebrne, dijelom pozlaćene lađice sačuvane na Trsat, koja se dosad nije povezivala s Frankapanima.⁷⁵ Izvedena je nizanem horizontalnih kriškastih elemenata na čijim su rubovima bordure od stiliziranih biljnih ukrasa. Premda o nabavi navikule za franjevački samostan na Trsatu nema podataka, jasna struktura i pročišćeno kasnogotičko oblikovanje cjeline i minucioznih detalja, poput bordura i cvjetnih ukrasa nožice, ukazuju na nastanak oko 1500. godine (sl. 7., 8.). I u ovom slučaju riječ je o sjajnom zlatarskom radu, kako s oblikovnog tako i sa zanatskog stanovišta, a po vremenu nastanka podudarnom s narudžbama Barbare Frankapan mogao je biti pohranjen na Medvedgradu i potom predan na Trsat.

Izuzetan detalj na navikuli čine figurice Bogorodice i anđela, motiv Navještenja koji se posve rijetko pojavljuje na lađicama, jer one na poklopcu i suprotnom kraju uobičajeno bivaju zaključene ukrašenim prihvatom, rijetko figurativnog karaktera. Moguću potvrdu pripadnosti istom izvoru, Bar-

7 Navikula, pozlačeno srebro, Bijela Stijena (?) – Slavonija, prije 1505., Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)
Navicula, gilded silver, Bijela Stijena (?) in Slavonia, before 1505, Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

8 Figura Bogorodice s navikule, pozlačeno srebro, Bijela Stijena (?) – Slavonija, prije 1505., Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)
Figure of Our Lady from the navicula, gilded silver, Bijela Stijena (?) in Slavonia, before 1505, Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

barinim narudžbama, daje i ikonografski motiv Navještenja koji se pojavljuje i na hreljinskoj monstranci. Stilski izuzetno je kvalitetno oblikovanje Bogorodice s gotičkom strukturom nabora odjeće i valovite kose, a taj element srodan je oblikovanju figure svete na »Korvinovoj monstranci« iz Riznice zagrebačke katedrale za koju se pretpostavlja da je dar Beatrice Frankapan i Ivaniša Korvina lepoglavskom samostanu 1495. godine (sl. 9., 10.).⁷⁶ Figura svetica na toj monstranci

9 Figura svete – detalj »Korvinove monstrance«, iz samostana u Lepoglavi, prije 1495. (?), Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb (foto: S. Budek)

Figure of a saint – a detail from “Corvin’s monstrance” from the Lepoglava monastery, ca. 1495 (?), Treasury of the Zagreb Cathedral, Zagreb

10 »Korvinova monstranca«, iz samostana u Lepoglavi, pozlačeno srebro, prije 1495. (?), Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb (foto: S. Budek)

“Corvin’s monstrance” from the Lepoglava monastery, gilded silver, ca. 1495 (?), Treasury of the Zagreb Cathedral, Zagreb

također nose odlike kasne gotike, prepoznatljive i na arhitektonski oblikovanom nodusu, mrežistima, šiljato zaključenoj bazi te geometriziranim graviranim motivima koji ponavljaju strukturalne elemente gornjih dijelova monstrance. Iako se trsatska navikula dosad nije povezivala s Barbarom Frankapan, slijedom navedenih oblikovnih elemenata, i uzvši u obzir popis Barbarine imovine s Medvedgrada, proizlazi zaključak da je ta navikula vrlo vjerojatno jedna od dviju lađica navedenih u popisu depozita.

Cjelinu frankapanskoga zlatarstva po svojoj prilici upotpunjava i izuzetno reprezentativan kalež sačuvan na Trsatu, o čijoj nabavi također nema podataka (sl. 11.).⁷⁷ Kalež je izveden od pozlaćenog srebra, bazu i čašicu čine gusti razvedeni biljni elementi, a uz ljevkasti dio baze aplicirane su figure svetica u nišama (sl. 12.). Oblikovanje kaleža u detaljima se podudara s vremenski i stilski srodnim primjerima iz zagrebačke katedrale, prvenstveno s elementima na »Korvinovoj lepoglavskoj monstranci« s kraja 15. stoljeća, ne samo detaljem geometriziranih grančica na nodusu, nego i razvedenim srebrnim biljnim

11 Kalež, pozlačeno srebro, Bijela Stijena (?) – Slavonija, prije 1505. (?), Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)
Chalice, gilded silver, Bijela Stijena (?) in Slavonia, before 1505 (?), Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

12 Detalj kaleža, pozlačeno srebro, Bijela Stijena (?) – Slavonija, prije 1505. (?), Zavjetna zbirka crkve Majke Božje Trsatske, Trsat (foto: V. Benović)
Detail of the chalice, gilded silver, Bijela Stijena (?) in Slavonia, before 1505 (?), Votive Collection of the Church of Our Lady of Trsat, Trsat

viticama. Takve vitice učestalo se susreću na primjerima mađarskog zlatarstva tog razdoblja, na kaležima, monstrancama i križevima, ampulama za vino i vodu.⁷⁸ Otvoreno je pitanje je li i taj kalež bio dijelom spomenutog Barbarina depozita, stilski i izuzetnom razinom oblikovanja i izvedbe mogao bi biti, no podatak iz popisa koji navodi da je preuzet »jedan veliki pozlačeni kalež sa svim stvarima koje idu uza nj« preopćenit je za preciznu determinaciju predmeta.

Usporedbom ostavštine Barbare Frankapan, prvenstveno njenog trsatskog relikvijara i navikule, zatim trsatskog kaleža i hreljinske monstrance s primjerima iz Riznice zagrebačke katedrale, nameću se sličnosti u oblikovanju koje ukazuju na pripadnost istom istočno-srednjoeuropskom krugu, oblikovnom krugu mađarske države. Oblikovanje detalja frankapanskih narudžbi podsjeća na primjerke zlatarstva nastalog oko 1500. godine: prvenstveno je pritom riječ o Korvinovoj lepoglavskoj monstranci ali i o relikvijaru (*theca*) koji detaljem podsjeća na relikvijar Barbare Frankapan. Pritom se ističe oblikovanje biljnih istaka apliciranih na pozlačenu cjevčicu koja prikazuje svijenu granu obavijenu akantusovim listovima (sl. 13.). Takav se detalj pojavljuje i na gornjem dijelu Barbarina trsatskog relikvijara, kao i na spomenutom zagrebačkom relikvijaru (*theca*). O nabavi tog relikvijara za zagrebačku katedralu zasad nema podataka, ali očito je riječ o zlatarskom radu izuzetne razine.

I trsatska navikula oblikovanjem podsjeća na zagrebačke primjere. Navedene oblikovne analogije ukazuju na podudarnost u vremenskom i oblikovnom smislu, ukazuju na pojavu srodnog oblikovnog izraza očitog na trsatskim i zagrebačkim primjerima, a nastalog pod prepoznatljivim mađarskim utjecajima.

Frankapanske zlatarske narudžbe, odnosno narudžbe Barbare Frankapan, dosad nisu bile isticane kao jedinstvena cjelina koja se oblikovno i razinom izvedbe ističe u korpusu zlatarstva nastalog oko 1500. godine i sačuvanog u Hrvatskoj. Prvenstveno je riječ o relikvijaru Barbare Frankapan, o navikuli s prikazom Navještenja te vjerojatno o reprezentativnom kaležu, sačuvanima u Zavjetnoj zbirci crkve Majke Božje Trsatske te o monstranci sv. Jurja u Hreljinu. Iznimno je značajno da se Barbarine narudžbe mogu povezati s djelovanjem njenog, zasad neimenovanog zlatara (ili radionice) na dvoru Bijela Stijena u zapadnoj Slavoniji, čime se otkriva dosad nepoznata cjelina kasnosrednjovjekovnog zlatarstva. Zasad nije poznato ime Barbarina zlatara, kao ni to da li je bio domaći majstor ili stranac. Ali već činjenica da su svetačke moći i panagija vjerojatno nastale za života Vuka Grgurevića Brankovića, dok se Barbara potpisivala kao despotica, te da je relikvijar vjerojatno nastao nakon njegove smrti, još za Barbarina života ili za života Franje Berislavića, očito ukazuje na dulje trajanje zlatarske radionice. Po svojoj

13 Relikvijar (*theca*), pozlačeno srebro, oko 1500., Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb (foto: S. Budek)

Reliquary (theca), gilded silver, ca. 1500, Treasury of the Zagreb Cathedral, Zagreb

14 Detalj relikvijara (*theca*), pozlačeno srebro, oko 1500., Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb (foto: S. Budek)

Detail of the reliquary (theca), gilded silver, ca. 1500, Treasury of the Zagreb Cathedral, Zagreb

prilici može se pretpostaviti djelatnost zlatara ili radionice na Bijeloj Stijeni u razdoblju od 1482., kada se Barbara prvi puta spominje kao Vukova žena, do smrti Franje Berislavića Grabarskog 1517. godine.

Budući da spomenute Barbarine narudžbe oblikovno podsjećaju na primjere sačuvane u Riznici zagrebačke katedrale, očito je riječ o pripadnosti istom srednjoeuropskom umjetničkom i kulturnom krugu. Na zlatarstvo toga razdoblja utjecala su kretanja s dvora Matije Korvina utemeljena na uskoj političkoj povezanosti Hrvatske s Mađarskom. Na frankapanske zlatarske narudžbe utjecaj je vjerojatno bio posve izravan. Proizašao je iz obiteljskih i političkih veza s mađarskim dvorom, prvenstveno Beatrice Frankapan, udane za Ivaniša Korvina, i Barbare Frankapan, temeljem političkih uloga njezina oba supruga, Vuka Grgurevića Brankovića i

Franje Berislavića Grabarskog. Arhivski podatak o djelovanju zlatara vjerojatno u duljem vremenskom periodu na dvoru Bijela Stijena ukazuje na to da su Barbarine narudžbe jamačno tu bile i izvedene, što tom velikaškom posjedu daje jedno novo, dosad nepoznato mjesto u kontekstu istraživanja zlatarstva u Hrvatskoj. Ti su radovi očigledno iznimne kvalitativne i oblikovne razine, karakteristični za razdoblje oko 1500. godine, u kojem se iščitavaju kasnogotički elementi prožeti florealnim ukrasima prevladavajućim u zlatarstvu mađarskoga kulturnog kruga. Zbir zlatarskih frankapanskih narudžbi pritom je izuzetno značajan i u povijesnom kontekstu, budući da ukazuje na kulturnu i umjetničku razinu naručitelja, jedne od najznačajnijih hrvatskih velikaških obitelji, od koje su sačuvani neki od najvršnjih primjera zlatarstva nastalog na području kontinentalne Hrvatske.

Bilješke

1 Izbor i pregled te građe: DRAGUTIN KNIEWALD, Naše gotičke pokaznice, u: *Croatia Sacra*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1936.; IVO LENTIĆ, Predmeti zlatarstva u vinodolskom kraju, u: *Prošlost i baština Vinodola*, katalog izložbe, (ur.) Jasna Tomičić, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1988.; IVO PETRICIOLI, Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, SICU – Benediktinke Svete Marije, Zadar, 2004.; IVO LENTIĆ, Predmeti od metala u riznici zagrebačke katedrale, u: *Riznica zagrebačke katedrale*, (ur.) Zdenka Munk, Muzejski prostor, Zagreb, 1987., 149–204.; IVO LENTIĆ, Zlatarstvo, u: *Zlatno doba Dubrovnika*, katalog izložbe, (ur.) Vladimir Marković, Muzejski prostor, Zagreb, 1987., 229–270, 368–389.

2 Poznati su brojni podaci o profanim predmetima ali oni su, zbog skupocjenosti materijala, redovito prodavani ili pretapani te danas rijetki. O srebrnim čašama u obliku plitkih zdjelica: ARIJANA

KOPRČINA, Prilozi poznavanju bosanskih hanapa, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 35 (2011.), 55–64.

3 Često se pogrešno navodi 1504. kao godina njene smrti, iako dokumenti ukazuju da je umrla tek 1508. godine. Najnovija istraživanja u: MARIJA KARBIĆ, Položaj pripadnica visokog plemstva u hrvatskim zemljama. Primjer Barbare Frankapan, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30 (2012.), 153.

4 Predmet nije obuhvaćen ovim radom, objavljen u DRAGUTIN KNIEWALD (bilj. 1.), tb. I.

5 Lokalitet jugozapadno od Pakraca, sjeverno od Okučana. GJURO SZABO, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1920. (pretisak), Goldenmarketing – Tehnička knjiga, Zagreb,

2006., 116.; DRAGO MILETIĆ, Plemički gradovi kontinentalne Hrvatske, Društvo povjesničara umjetnosti, Zagreb, 2012.

6
EVELIN WETTER, Objekt, Überlieferung und Narrativ – Spät-mittelalterliche Goldschmiedekunst im historischen Königreich Ungarn, Leipzig, Jan Thorbecke Verlag, 2011.

7
Na elemente srodnog oblikovanja u zlatarstvu upozorio je: IVO LENTIĆ (bilj. 1.), 149–150.

8
DRAGUTIN KNIEWALD, Trsatski relikvijar despotice Barbare Frankopanke, u: *Croatia Sacra*, 9–10 (1935.), 99–108.

9
IVO LENTIĆ (bilj. 1.), 140–141.; EMANUEL HOŠKO – IVO LENTIĆ – IVAN ROGIĆ-NEHAJEV, Dragulji iz Zavjetne zbirke crkve Majke Božje Trsatske, Trsat 1991., bez pag.

10
MARIJA ŠERCER, Žene Frankopanke, u: *Modruški zbornik*, 4–5 (2011.), 40–45.

11
FRANCESCO GLAVINICH, *Historia Tersattana*, Udine, 1648. (pretisak), Rijeka, 1989., 121.

12
Prva evidencija Franje Glavinića iz 1648. navodi 36 moći. Prema: FRANCESCO GLAVINICH (bilj. 11.), 121.; Nedavno istraživanje donosi podatak o 36 okova sa 41 moći. BRANISLAV CVETKOVIĆ, Istraživanja na relikvijaru Barbare Frankopan, u: *Marijin Trsat*, 2 (2011.), 16–17.; BRANISLAV CVETKOVIĆ, Relikvijar despotice Barbare Frankopan Branković – Prilog proučavanju, u: *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti – nova serija*, 8 (2012.), 23–35.

13
FRANCESCO GLAVINICH, *Historia Tersattana*, 1646. (faksimil rukopisa), Rijeka, 2003., 41.

14
O njegovu porijeklu (zakonit ili nezakonit sin) i godini rođenja zasad nema jasnog odgovora. LJILJANA PEŠIKAN-LJUŠTANOVIĆ, Zmaj Despot Vuk – mit, istorija, pesma, Matica srpska, Novi Sad, 2002., 22–25.

15
DRAGUTIN KNIEWALD (bilj. 8.), 103.

16
Zahvaljujem dr. sc. Marinki Šimić iz Staroslavenskoga Instituta u Zagrebu.

17
BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2012.), 31.

18
Na podatku zahvaljujem Maji Velicogna Novoselac.

19
BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2012.), 28.

20
Uz moći sv. Klare, na relikvijaru su i moći sv. Filipa, sv. Andrije apostola, sv. Marije Magdalene, sv. Uršule, sv. Kuzme i Damjana, sv. Jakova Alfejeva, sv. Arete, sv. Peagije, sv. Bartolomeja, sv. Stjepana Prvomučenika, sv. Ivana Zlatoustog, sv. Teodora Novog, sv. Teodora Stratilata (?), sv. Ignacija Antiohijskog Bogonosca, sv. Stjepana Novog, sv. Tirsu, sv. Andrije (Stratilat), sv. Dimitrija, sv. Apolonije, sv. Theodore, sv. Jurja, sv. Ane, sv. Grgura Bogoslova, sv.

Teodora Tirona, sv. Ignacija, sv. Prokopija, sv. Marije Magdalene, sv. Anastazije, sv. Danijela Proroka, sv. Prokopija, sv. Jakova Perzijanca, sv. Teodora Tirona. Prema: BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2011.), 16–17, ISTI (bilj. 12., 2012.), 23–35.

21
Iako se ukrašavanje biserjem nizananim između cilindričnih elemenata uobičajeno interpretira kao bizantski element, riječ je i o elementu kasnogotičkog razdoblja vidljivom u primjerima mađarskog zlatarstva 14. i 15. st. EVELIN WETTER (bilj. 6.), 21, 22, 83.

22
Danas na figuricama nema ni traga emajlu. Zahvaljujem Maji Velicogna Novoselac.

23
LIGHTBOWN RONALD WILLIAM, *Secular Goldsmiths' Work in Medieval France : A History*, The Society of Antiquaries of London, London, 1978., 66–67.

24
MIHALIK ŠANDOR, Obrada metala u Mađara u prošlosti, u: *Mađarsko zlatarstvo*, MPU Beograd, Beograd–Zagreb, 1968., 28.

25
FRANCESCO GLAVINICH (bilj. 11.), 120.

26
Usporedi s: <http://www.corvina.oszk.hu/corvina/corvinas-nav/TCorvinaServlet> (21. 4. 2013).

27
FRANCESCO GLAVINICH (bilj. 11.), 120.

28
DRAGUTIN KNIEWALD (bilj. 8.), 105–107.

29
MICHAEL D. TAYLOR, A Historiated tree of Jesse, u: *Dumbarton Oaks Papers*, 34 (1980./1981.), 143.

30
BRANKO FUČIĆ, Jeseovo stablo, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 299.

31
Izaija 11:1–5.

32
Detaljno u: ARTHUR WATSON, *The Early Iconography of the Tree of Jesse*, Oxford University Press, London, 1934.

33
ARTHUR WATSON (bilj. 32.), 70–82, 93, 106.; O vitrajima u: JANE HAYWARD: Stained-glass Windows from the Carmelite Church at Boppard-am-Rhein, u: *Metropolitan Museum Journal*, 2 (1969.), 75–114. <http://www.metmuseum.org/pubs/journals/1/pdf/151287>.

34
Riječ je o Katarima i Patarenima. Prema: MICHAEL D. TAYLOR (bilj. 29.), 145.

35
MICHAEL D. TAYLOR (bilj. 29.), 150.

36
MICHAEL D. TAYLOR (bilj. 29.), 156.

37
Detaljno objašnjenje ikonografske povezanosti u: MICHAEL D. TAYLOR (bilj. 29.), 125–176.

- 38
ARTHUR WATSON (bilj. 32.), 67–68.
- 39
ANTONY EASTMOND, *The Glory of Byzantium and Early Christendom*, New York, Phaidon, 2013., 266.
- 40
Pojedini autori trsatski relikvijar interpretiraju kao simbolički prikaz loze Nemanjića. Iznesena je također pretpostavka o relikvijaru s motivom eliptično prepletene lozice. BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2012.), 33.
- 41
Usporedbe s njemačkim područjem vidi: http://www.monumente-online.de/12/03/sonderthema/Kalkar_Wurzel_Jesse.php (27. 2. 2013.). Usporedbe s mađarskim područjem: HILDEGARD BARRANYAI, *Das Hochalterretabl von Gyöngyöspata* u: *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, XVI/1-2 (1970.), 69–94.
- 42
BRANKO FUČIĆ (bilj. 30.), 299.
- 43
ARTHUR WATSON (bilj. 32.), 2–4.
- 44
Predmet je visok 2,6 m, izrađen od pozlaćenog bakra ukrašen gorskim kristalom, emajlima, minijaturama, koraljima. <http://www.lucignano.com/gallery/albero.html> (21. 4. 2013.).
- 45
MARIJA KARBIĆ (bilj. 3.), 145–154.
- 46
U izvorima se prvi puta kao njegova supruga spominje godine 1482., udala se tijekom prve polovice 1482. godine. Prema: MATIJA MESIĆ: *Pleme Berislavića, Rad JAZU*, 1869. (pretisak), MH Slavonski Brod, 2000., 31.; BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2012.), 23.
- 47
ALEKSA IVIĆ, *Istorija Srba u Ugarskoj*, Zagreb, Privrednikova knjižara i štamparija, 1914., 15.
- 48
Totuševina je bilo vlastelinstvo jugoistočno od Siska. Prema: MARIJA KARBIĆ (bilj. 3.), 147.; Grad Berkasovo nalazio se u Srijemu, Bijela Stijena bila je jugozapadno od Pakraca, a Komogovina je bila grad u blizini Kostajnice. Prema: GJURO SZABO (bilj. 5.), 143, 116, 65.
- 49
ALEKSA IVIĆ (bilj. 47.), 7.
- 50
Prema putopisu iz 17. stoljeća grad Bijela Stijena bio je pravokutnog tlocrta, a za vrijeme turske vlasti u gradu je bilo 170 vojnika. Prema EVLIJA ČELEBI: *Putopis*, Sarajevo, Sarajevo-Publishing, 1986., 234.
- 51
Detalnije u: MARIJA KARBIĆ, *Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija*. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije, u: *Povijesni prilozi*, 31 (2006.), 71–85.
- 52
MARIJA KARBIĆ (bilj. 51.), 74.
- 53
VJEKOSLAV KLAJČIĆ, *Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche*, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 199 (1913.), 6.
- 54
VJEKOSLAV KLAJČIĆ (bilj. 53.), 17.
- 55
Detalnije o plemićkom gradu: ARIJANA KOPRČINA, *Crtice o plemićkom gradu Bijela Stijena/Feyerkew – prilog istraživanju srednjovjekovne kulture življenja u Slavoniji*, u: *Osječki Zbornik*, XXXII, Osijek, 2014. (u tisku).
- 56
IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, III, Tiskom Dra Ljudevita Gaja, Zagreb, 1854., 105–106.
- 57
Imovina je mogla biti pohranjena najranije 1498. kada Ivan Korvin i Beatrice Frankopan preuzimaju Medvedgrad, no to nije vjerojatno. Nesuglasice oko prava nad gradom trajale su do 1503. Stoga je pohrana vjerojatno napravljena između 1503. i 1505., nakon što kralj Vladislav ponovno potvrđuje Korvinova prava. Prema: IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Beatrice Frankapan i njezin rod*, Tiskom dioničke tiskare, Zagreb, 1885., 22, 31.
- 58
Popis navodi predmet oblikovan poput stalka sa devet »zmajevih jezika«, poput cvjetnog buketića nataknutog na bazu. Riječ je o skupocjenom raritetu, vjerojatno se radilo o zubima morskog psa uložnim u držače od pozlaćenog srebra, za koje se vjerovalo da štite od otrova. Srednjovjekovno praznovjerje nalagalo je posjedovanje rijetkih prirodnih predmeta poput ovih kojima su pripisivane nadnaravne moći, a vjerovanje u moći zuba morskog psa napušta se već krajem 16. st. Prema: MICHAELA VÖLKL, *Die Giftprobe*, u: *Die Öffentliche Taffel*, (ur.) Hans Ottomeyer, Michaela Völkl, Edition Minerva, Berlin, 2003., 190.
- 59
Kukuljevićev prijepis navodi riječ Naswas, a radi se o riječi Nasfas, o njemački pisanom pluralu mađarskog naziva za privjesak. Zahvaljujem Mariji Šercer na interpretaciji. Usp. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (bilj. 56.), 105–106.; Hrvatski državni arhiv, 25. Neoregistrata acta 136, 2.
- 60
IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (bilj. 56.), 105–106. Na prijvodu s latinskog zahvaljujem fra Stjepanu Paviću.
- 61
MARIJA ŠERCER (bilj. 10.), 44.
- 62
Ovu činjenicu ističu: DRAGUTIN KNI EWALD (bilj. 8.), 106.; MARIJA ŠERCER (bilj. 10.), 44.
- 63
BRANISLAV CVETKOVIĆ (bilj. 12., 2012.), 31.
- 64
Vuk Grgurević prešao je s turske na ugarsku stranu 1465. godine, uz njega je doseljeno i srpsko stanovništvo koje ga je pratilo u vojnim pohodima. ALEKSA IVIĆ (bilj. 47.), 7.
- 65
Beatrice Frankapan bila je nećakinja Barbare Frankapan, iako su bile podjednake dobi.
- 66
MARIJA ŠERCER (bilj. 10.), 46–50.
- 67
IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (bilj. 57.), 20.
- 68
MARIJA KARBIĆ (bilj. 3.), 153.

69

MARIJA KARBIĆ (bilj. 51.), 79.

70

Franjevci su cijenili zaštitu Frankapana. Vrhovni starješina franjevac tzv. opservantskog ogranka Kristofor od Forlia je 27. lipnja 1514. osobitom poveljom zahvalio Mihajlu Frankapanu za iskazana dobročinstva na području frankapanske državine i proglasio ga skrbnikom svoga reda i dionikom svih milosnih zasluga svoga franjevačkog bratstva. Iste povlastice je udijelio i njegovoj ženi Barbari i njihovim sinovima Matiji i Petru. – Usp.: FRANJO EMANUEL HOŠKO, *Zapadnohrvatske povijesne teme*, Povijesno društvo Rijeka, Rijeka, 2009., 282.

71

EMANUEL HOŠKO – IVO LENTIĆ – IVAN ROGIĆ-NEHAJEV (bilj. 9.), bez. pag.; PAŠKAL CVEKAN, *Trsatsko svetište Majke Božje Milosti i Franjevci njeni čuvari*, Trsat, 1985., 56.

72

Nije sigurno gdje je bio taj samostan, Matija Mesić smješta ga pokraj Bijele Stijene što se u kontekstu teme o zlatarstvu nameće kao logičan lokalitet. Ali postojala su četiri mjesta s tim imenom u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji. Prema: MARIJA KARBIĆ (bilj. 3.), 152.

73

IVO LENTIĆ (bilj. 1.), 143.

74

Prema: *New Collegiate Dictionary*. <http://endic.us/Universalium/page/Cym.61835/> (29. 3. 2013).

75

Usprkos iznimnoj kvaliteti predmet je rijetko objavljan. Vidi u: EMANUEL HOŠKO – IVO LENTIĆ – IVAN ROGIĆ-NEHAJEV (bilj. 9.), bez. pag.

76

ANTUN IVANDIJA, *Inventar Riznice zagrebačke katedrale* (rukopis), 5.

77

IVO LENTIĆ (bilj. 1.), 142.

78

EVELIN WETTER (bilj. 6.), 21, 22, 46, 50, 130.; EVA TORANOVA, *Goldschmiedekunst in der Slowakei*, Bratislava, Verlag Werner Dausien, 1982., 56, 60, 73.; ANGÉLA HÉJJ-DÉTÁRI, *Altungarischer Schmuck*, Budapest, Corvina Verlag, 1965., 58, tf. 22.

Summary

Arijana Koprčina

Barbara Frankapan and the Commissions of Goldsmithery Items around 1500

The late medieval period produced a series of valuable artefacts made by Croatian goldsmiths, mostly sacral in character. A special group of objects are related to Barbara Frankapan (b. ? in Otočac? – d. before June 1508 in Bijela Stijena?): a monstrance from 1489, donated to the former Collegiate Church in Rijeka, a reliquary from the Votive Collection of Our Lady of Trsat, a monstrance from the parish church of St George in Hreljin, a *navicula*, and probably also the chalice preserved at Trsat.

The author focuses here on a silver reliquary owned by Barbara Frankapan. It is decorated with semiprecious stones and pearls, its upper part containing 32 relic compartments with bones of both Western and Eastern saints, as well as the relics of St Clara of Assisi. At the rear side of the relics, there are engraved inscriptions in the Cyrillic script. The relics have not been dated with certainty, but were most probably collected before 1485. The base of the reliquary bears the date of 1576. Researchers have sought to establish whether the lower part of the reliquary is authentic, and now, comparing the present state with the drawing of the reliquary from 1646, it can be argued that it was added subsequently. The drawing corresponds to the iconographic model of the Tree of Jesse and can be dated to the very beginning of the 16th century on the basis of its stylistic features. Even though it has already been suggested that the Tree of Jesse served as a basis for the circular form of the reliquary, the reading of the motif has now become perfectly clear, since the drawing shows the lower part of the reliquary designed to resemble the tree bark. The drawing also presumes that enamel of *en ronde bosse* type was applied to the small flowers next to the relics, as well as to the figures of angels.

The list of precious objects owned by Barbara Frankapan, pawned in Medvedgrad and recovered in 1505, contains a monstrance from the parish church in Hreljin and a *navicula* with the motif of Annunciation, and most probably also the chalice preserved at Trsat. The same list mentions that in 1505 Barbara had her own goldsmith, and thus all these artefacts are probably work of that master. At that time, Barbara Frankapan lived in the castle of Bijela Stijena / Feyerkew in western Slavonia. The goldsmith's activity at Bijela Stijena is related to the period of Barbara's life there from her marriage to Vuk Grgurević Branković in 1482 until her death in 1508 and even further, until the death of her second husband, Franjo Berislavić Grabarski, in 1517.

Stylistically, objects related to Barbara Frankapan belong to the late Gothic Eastern and Central European circle, influenced by Hungarian goldsmiths. This influence is historically logical, since both Barbara's husbands were closely connected to the Hungarian court. Objects associated with Barbara Frankapan constitute a group of artefacts produced around 1500, most probably at Bijela Stijena. As this castle has not been related to the production of goldsmithery artefacts in Croatia before, objects owned by Barbara Frankapan represent a unique group in terms of style and high artisan skill.

Keywords: applied arts, sacral art, goldsmiths, late Middle Ages, Barbara Frankapan, Vuk Grgurević Branković, Franjo Berislavić Grabarski, Bijela Stijena / Feyerkew in Slavonia